

„'t Seghen Waert”

Kwartaalblad van het Historisch Genootschap

Oud Soetermeer

opgericht 12 januari 1949

8ste jaargang, nr 3
juni 1989

DE ZOETERMEERSE KAASHAL

voor:

**BOERENKAAS
GOUDSE KAAS
BUITENLANDSE KAAS
VERS GEBRANDE
NOTEN**

en

BOERENKARNEMELK

**KOOPCENTRUM DORPSSTRAAT
TEL. 163445**

**KOOPCENTRUM MEERZICHT
TEL. 215037**

ZOETERMEER

' T S E G H E N - W A E R T

Kwartaalblad van het
Historisch Genootschap Oud Soetermeer

8e jaargang, nr 3

juni 1989

Dagelijks Bestuur Historisch Genootschap:

Voorzitter: C.A.L.van Wieringen, Mauritsstraat 10;
tel.163764
Secretaris: Ronald Grootveld, Glanswit 33, 2718 AD;
tel.611720
Peningmeester: Mevr.C.Lieverse-Hoekman, Hoekerkade 101;
tel.414724

-.-.-.-.-

Redactie Mevr.C.J.Moerman-van Voorst, Irenelaan 15,
Kwartaalblad: 2712 CC; tel.163487
A.van Noort, Mauritsstraat 8, 2712 CW;
tel.163559

-.-.-.-.-

Contactpersonen werkgroepen:

Archeologische Patrick van Domburg, Voorweg 162;
Werkgroep (AWZ): tel.517058
Genealogie en C.A.L.van Wieringen, Mauritsstraat 10;
heraldiek: tel.163764
Interviews oude Mevr.G.Stuijt-Hardam, Bunzingweide 14;
Zoetermeeders: tel.417175
Archiefonderzoek: Ronald Grootveld, Glanswit 33;
tel.611720

-.-.-.-.-

Historisch Museum 'T Oude Huis:

Conservator: Hilje Wolfson, p/a Dorpsstraat 7, 2712 AB;
tel.164735 (dagelijks tijdens kantooruren)

Het museum is geopend:
zaterdag- en zondagmiddag
van 13.00 u tot 16.00 u.

LEDENBESTAND

Wij mogen weer vijentwintig nieuwe leden verwelkomen. Onder hen bevindt zich het 500ste lid, de heer J.P.C. van der Kraan. Op de ledenvergadering d.d. 9 mei bood de voorzitter aan de heer Van der Kraan en zijn echtgenote een kleine attentie aan. Hiermee werd het echtpaar Van der Kraan in onze vereniging 'ingelijfd'. Nu .. op naar de 600. Hier volgen de namen van de nieuwe leden:

J. Baks, Oranjelaan 38
J.C. Boonekamp, Voorweg 121
S.W. du Clou, Ambachtsherenlaan 127
Mevr. J. van Dijk, Dirc van Teylingenlaan 349
Mevr. H.E.M. van Dijk-Vollebregt, Oosteindseweg 21, Bergschen-
G. van Doornen, Mauritsstraat 6 hoek
J. van Drongelen, Wolfertstraat 20
Mevr. A. Grobben-de Keyzer, Kanariegeel 14
J. Helderma, Fred. Hendriklaan 34
J. Huson, Marsmanhove 74
G. de Kok, Kaagkade 13
J.P.C. v.d. Kraan, Dunantstraat 329
M. Mosselman, Lelievaart 29
N. Nijholt, Th. Thijssenhove 32
Mevr. D.J. Paul, Bleiswijkseweg 52
H. Roozenbeek, Loggerkade 17
J. Sonneveld, Pr. Mariannelaan 42, Voorburg
Mevr. M.W. Straathof-Vollebregt, W.v.Outshoornstraat 90, Den
L.A.M. Vollebregt, Behrenslijn 19 Haag
W.J.M. Vollebregt, Van Boisotring 68
J. Voskamp, Molenstraat 113
J. van Waay, Postbus 32, Maarssen
J.N. Westerman, Eerste Stationsstraat 60
T. de Wilde, Dumeelaan 234
Mevr. H.J. Wolfson, p/a Dorpsstraat 7

EXCURSIE ZATERDAG 24 JUNI a.s.

Op zaterdag 24 juni a.s. organiseert Oud Soetermeer een excursie naar een stad dicht in de buurt, de Residentie, oftewel Den Haag. Niet ver weg deze keer, maar u zult bij dit uitstapje zeker veel te weten komen over het historische hart van de stad en waarschijnlijk op plekken komen, waar u zelden of nooit geweest bent. U zal bovendien worden gewezen op bijzondere zaken, waaraan veelal wordt voorbijgelopen.

Het programma ziet er uit als volgt:

Plm. 13.00 per Sprinter of eigen gelegenheid vertrek naar Den Haag. Om 13.30 uur verzamelen voor het Centraal Station bij de stroopwafelkraam.

Start van het eerste gedeelte van de wandeling onder deskundige leiding door het oude centrum langs o.a. de logementen van de stemhebbende steden uit de tijd van de Republiek der Verenigde Nederlanden.

14.30 uur: tijd voor een rustpauze met een kopje thee e.d. in het BMW-paviljoen, waar de tentoonstelling 'Vier eeuwen vervoer in Den Haag centraal' te zien is.

15.15 uur: vervolg van de wandeling door het oudste gedeelte van het dorp Die Haghe, waarbij een bezoek aan de zeer fraaie achttiende eeuwse Oud-Katholieke kerk aan de Juffrouw Idastraat op het programma staat.

16.30 uur: einde van het georganiseerde gedeelte. Eenieder kan zijn eigen weg volgen.

Dit geheel wordt u aangeboden voor slechts f 5,00 per persoon (betaling bij aanvang van de wandeling). Hierin zijn de kosten van het vervoer NIET inbegrepen.

Als u mee wilt op 24 juni, geeft u zich dan op bij de heer C. van Wieringen (tel.163764) of bij mevrouw S. Brandhorst (tel.517047).

EXCURSIE ZATERDAG 19 AUGUSTUS a.s.

Op zaterdag 19 augustus wordt - in het kader van Kerkepad 1989 - een excursie georganiseerd naar Zuid-Limburg. In Kerkrade en omgeving worden enkele kerken bezocht. Tevens kan een mijnmuseum in de route worden opgenomen.

Opgeven bij mevr. Brandhorst, of de heer Van Wieringen (zie boven). Kosten zijn f 25,00 per persoon, over te maken op postgiro 213155 ten name van C. van Wieringen, Mauritsstraat 10, Zoetermeer, o.v.v. excursie Zuid-Limburg.

verkeersschool en autoverhuur

& MEERZICHT VAN MAANEN

du meelaan 588

zoetermeer 079 - 312100

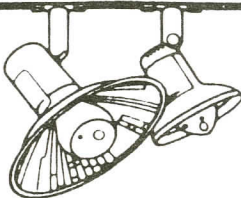
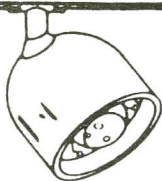

schoenen

SPECIALITEIT IN LUXE LEDERWAREN
Dorpsstraat 83, Zoetermeer.
Tel. 16.31.65.

500m² verlichting in Zoetermeer

Vele mogelijkheden en toepassingen, Zowel in modern als klassiek!

Kortom een bezoek waard!

Interieurverzorging
Kleinmeubelen
Verlichting

Zoetermeer:
Dorpsstraat 198
Telefoon 079 166488

2 SPECIAALZAKEN ONDER EEN DAK

FAMILUX

FAMILUX

Huishoudspeciaalzaak

babyhallen

Babyspeciaalzaak

ROOS - DORPSSTRAAT 156 - TELEFOON 163103

FOTO LINTHOUT

Dorpsstraat 68 - Zoetermeer

Telefoon 079-163084

Ook op maandag na 1 uur geopend

KLEERMAKERIJ H. HOOGLAND, een interview met de heer
H. Hoogland

De kleermakerij Hoogland aan de Dorpsstraat 55 bestaat al sinds 1855. Grootvader Hoogland heeft er al een bloeiend bedrijf van gemaakt. Hendricus Hessel Hoogland werd op 8 mei 1906 geboren; hij zou het bedrijf van zijn vader en zijn grootvader voortzetten.

Na het doorlopen van de lagere school was het in de twintiger jaren van deze eeuw heel normaal dat een jongen het vak van zijn vader leerde. Zo kwam de heer Hoogland op 12-jarige leeftijd in de leer bij zijn vader, om kleermaker te worden. In het begin was dat met lichte tegenzin, omdat hij het vrouwenwerk vond. Nu houdt hij erg veel van zijn vak.

De familie Hoogland was niet de enige kleermakersfamilie in het dorp. Ze hadden concurrentie van zes andere kleermakers. Dat is veel, als je bedenkt dat Zoetermeer omstreeks 1935 zo'n 5000 inwoners had, groeiende naar zo'n 7000 inwoners in 1955. Er waren kleermakers, die voor een winkel werkten, of voor een aangenomen bedrag. De firma Hoogland heeft dat nooit gedaan en heeft altijd zelfstandig gewerkt. Ze waren gespecialiseerd in pakken voor de heren en mantelpakjes voor de dames.

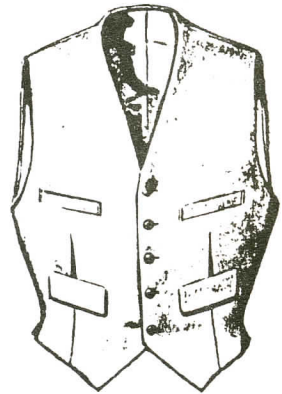
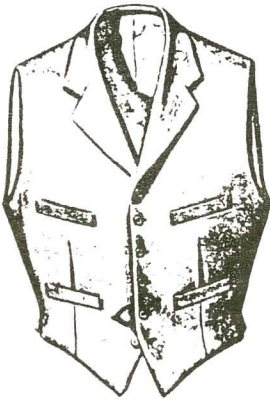
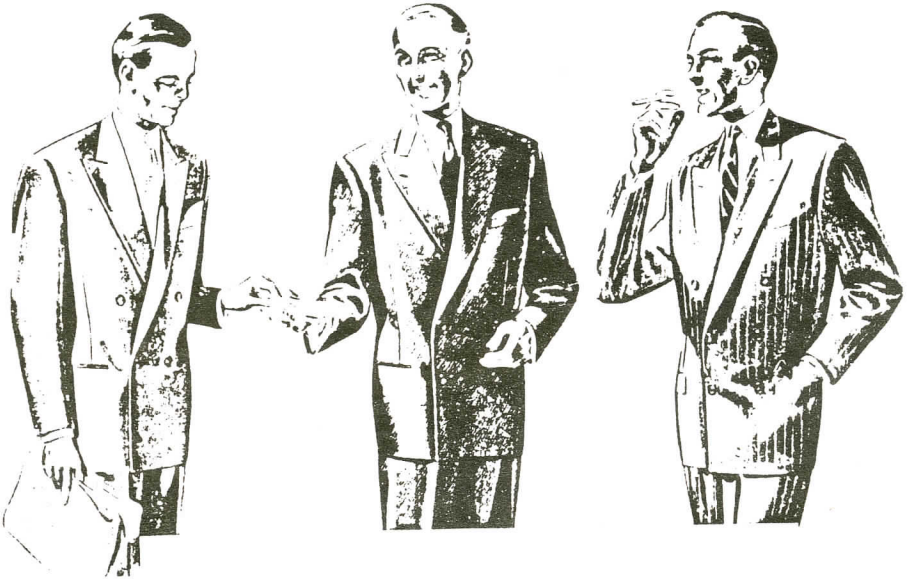
De klantenkring was zeer ruim, gewone mensen zowel als de gegoeden lieten zich een pak aanmeten door de kleermaker. Soms was het wel zo, dat mensen zelf stof hadden gekocht, b.v. aan de deur van een marskramer, omdat ze dachten dan goedkoper uit te zijn. In advertenties waarschuwde de firma Hoogland daarvoor op deze manier:

met maatwerk is men steeds paraat
maar volg daarbij een goede raad
koop nimmer stoffen aan de deur
een vakman stelt je nooit teleur.

Verder had de firma Hoogland niet alleen in Zoetermeer klanten, maar ook in Den Haag en Voorburg. Daar moest men dan heen op de fiets. Dat waren lange dagen, 's morgens om 7 uur op de fiets weg en om 9 uur 's avonds pas weer terug. De heer Hoogland heeft zelfs nog een pòsje gewerkt in Den Haag (1924) bij een bontzaak. In die tijd kostte een bontjas daar al gauw f 200,00.

In 1936 neemt de heer Hoogland het werk over van zijn vader. Tevens besloot hij het oude huis te slopen en op dezelfde

- plaats -

Enkele voorbeelden van wat de heer Hoogland kon leveren.

plaats een nieuw huis te bouwen. Het oude huis, dat in slechte staat verkeerde, moet ongeveer uit 1700 zijn geweest.

Er is nooit een periode geweest, dat er geen werk was, ook in de crisisjaren niet. Men had zelfs een knecht in dienst en twee, later drie thuiswerkers. Thuiswerkers naaiden alleen, zij kregen de spullen door de heer Hoogland geknipt geleverd.

De heer Hoogland heeft ook nog een hele klantenkring gehad in Amsterdam. Daar reisde hij heen met de bus.

De stoffen kocht hij in via vertegenwoordigers van grote zaken in Tilburg, Roermond en Amsterdam. Met behulp van een stalenboek kon de klant dan een stofkeuze doen. Zo'n 50 jaar geleden kostte een goed pak 45 tot 60 gulden. Wanneer de heer Hoogland reiskosten had gemaakt, kwam dat er nog bovenop. Concurrentie van de confectie industrie hadden ze toen nog niet echt. De kwaliteit van de confectie was beduidend minder, en het 'confectiepakkie' had daardoor een slechte naam. Nu ligt dat anders. Een goed pak kostte vijf jaar geleden tussen de 700 en 2000 gulden. Je hebt het dan wel over kwaliteitsstoffen en een pak, gemaakt naar maat. Maar toch, die prijzen zijn hoog en dat maakt de markt wel kleiner. Daar staat tegenover, dat de confectie industrie enorm is verbeterd.

Dat alles neemt niet weg, dat de Kleermakerij Hoogland tot heden ten dage in bedrijf is. De heer Hoogland is vijf jaar geleden wel gestopt met het aannemen van nieuwe opdrachten. Dit na meer dan vijfenzestig jaar in de kleermakerij te hebben gewerkt.

Carola Corporaal
Gloria Stuyt

Sinds 1855 Uw vertrouwd adres
voor Uw maatwerk!

Kleermakerij H. Hoogland

Dorpsstraat 55

Zoetermeer

*Stalen-collecties ter inzage
zonder enige verplichting!*

DANK.....

Dank aan ons lid, de heer F.B.A. Jorna, die ons een uitvoerig artikel toezond over het begrip 'botting' of 'botthing', in dit blad reeds eerder gebezigd in de artikelenreeks over de ontstaansgeschiedenis van Zoetermeer. Hier onder treft u het artikel van de heer Jorna aan.

Ieder, die meewerkt (of heeft meegewerkt) aan een verenigingsblad, weet dat zo'n blad steeds door dezelfde mensen wordt gevuld, en vaak zijn dat er maar weinig! Vooral daarom zijn we zo blij met zijn bijdrage. Een voorbeeld ter navolging? Er ligt op historisch gebied in Zoetermeer nog een enorm terrein braak: de Rederijerskamers in Zoetermeer en Zegwaard, de geschiedenis van onze water- en korenmolens, van oude boerderijen, enz. enz. We zien uw bijdragen met grote belangstelling tegemoet.

-.-.-.-.-

BOTTING

Lezend in o.a. de scriptie van P. van Domburg, het boek 'Zoetermeer' van Hoefnagel en een serie over de geschiedenis van Zoetermeer in 't Seghen Waert, kwam ik het voor de vroeg Middeleeuwse geschiedenis van Zoetermeer belangrijke begrip 'bottinge' tegen, met daarbij slechts een summiere toelichting. 'Bottinge' stond centraal in de datering van de stichting van Zoetermeer vóór het jaar 1100. De 'bottinge', afkomstig van het Oudnederlandse of Oudfriese 'bodthing', hetgeen feitelijk 'geboden ding' betekent, was een belasting. Deze was ontstaan uit de kosten van onderhoud van het verblijf van de graaf en zijn gevolg wanneer deze een gemeenschap gedurende één week bezocht. Gedurende deze week berechtte de graaf alle begane misdaden uit de afgelopen periode. Deze betaling bleef bestaan, ook toen de graaf zijn taken niet meer rondreizend kon vervullen. Mijn kennis van het bodthing was afkomstig uit een andere bron dan de historie van Holland, namelijk uit een Oudfriese wettekst, Het Oude Schoutenrecht of Skeltanriucht, dat geplaatst kan worden in de elfde eeuw; de oorsprong ervan moet men echter veel eerder zoeken in Karolingische tijden.

- Wat nu -

Wat nu was het verband tussen die typisch Friese wettekst en een oud-Hollandse belasting? Om deze vraag te beantwoorden, moet men in de vroegste geschiedenis van het graafschap Holland duiken.

Het systeem van rondreizende graven was oorspronkelijk een Frankisch systeem. De Frankische vorst wees beambten aan, de zogenaamde zendgraven, die één of meer keren per jaar het gebied moesten bezoeken. Permanente vertegenwoordiging van de graaf was aanwezig in de persoon van de schout, die dan ook officieel een koningsambtenaar was.

De graven in ons gebied werden na het midden van de zevende eeuw over het algemeen gerecruteerd uit de lokale adel. In de grensgebieden, waartoe ook onze regio behoorde, werd boven hen een hertog of markgraaf aangesteld, die boven de graven in de gouwen stond.

De eerste, die als graaf of hertog voor ons gebied wordt genoemd, is ene Godfried; in 882 wordt hij - na overgang tot het Christendom - beleend met het hertogdom Friesland, om dit te beschermen tegen aanvallen van Noormannen. Godfried is echter zelf een Deen, zodat het gevaar ontstaat dat in ons land een Fries Normandië ontstaat. In 885 wordt hij te Spijk vermoord door Gerulf, een man met bezittingen in Westergo en Kennemerland, die daarmee zelf graaf van Friesland wordt.

Dirk I, zijn zoon, verkreeg in 922 van Karel de Eenvoudige het klooster te Egmond, dat daarmee het familieklooster van het Hollandse gravengeslacht werd. Van uit zijn bezittingen in Kennemerland en de streek rond Leiden, het Holtland, zette hij de expansie zuid- en oostwaarts in. In het begin van de elfde eeuw kreeg het gravengeslacht het voor het eerst aan de stok met de Friese bevolking. Graaf Arnulf werd gedood, waarop Dirk III zich gedwongen voelde uit te wijken naar de Maasmond, waar hij bij Vlaardingen een slot bouwde. Vervolgens ontpopte hij zich als roverhoofdman door de passerende riviervaart te overvallen. De keizerlijke expeditie tegen hem, die een gevolg was van de klacht van kooplieden, mislukte jammerlijk: het keizerlijke leger werd in de pan gehakt.

In 1064 schonk de Duitse Keizer de bezittingen van het Hollandse gravengeslacht weg aan de Bisschop van Utrecht; ten gevolge hiervan week men uit naar Vlaanderen. Deze ballingschap bleek van beslissende betekenis: de graven

namen waarschijnlijk als voertaal een Vlaams-Brabants dialect aan, en bij terugkomst in Holland in 1607 voerde men Vlaamse bestuursinstellingen in. Samen met de groots opgezette en centralistisch geleide uitgifte en ontginning van woeste gronden bracht dit de nekslag toe aan het tot dan toe Friese karakter van Holland. Tot ongeveer 1050 blijkt uit nieuwe toponymen in ontginningsgebieden een Fries karakter; na 1050 neemt dit snel af en omstreeks 1102 onderscheidt men zich hier voor het eerst als Holland. Men kan dus veilig aannemen, dat tot ongeveer 1060 een Fries bestuurssysteem en een Friese rechtspraak met Fries recht bestonden; de schouten, de zendgraven en het bodthing zullen dus ook in de Friese vorm tot dat tijdstip in gebruik zijn gebleven in onze streken. Daarom kan het Skeltanriucht ook hier een verhelderende werking bieden. De schout zat hier - bij afwezigheid van de graaf - de rechtszittingen voor, vorderde de straf en executeerde het vonnis; hij bereidde de komst van de graaf en het bodthing en fimelthing (voor de zwaardere misdaden, die niet op het bodthing waren berecht) voor. Ik zal hierbij een vertaling geven van de relevante artikelen (32 t/m 34) uit het Skeltanriucht. Voor een goed begrip: ban is het recht om mensen te bevelen of te dwingen.

"Dit is recht, dat de graaf, die hier de ban leidt, het bodthing van het vierde jaar mag houden waar hij wil. Dit is recht, als hij het houden wil, dat men het zal verkondigen in alle hoofdkerken gelijk; de hoofdpriester (zal verkondigen) op Kerstmorgen, voor de jaarsdag, dat de graaf het houden wil na zomernacht, voor midwinternacht. Dit is recht, indien de graaf het bodthing wil houden, dat hij (de skelta) de ban zal overdragen, zeven weken voordat men het zal houden en hij (de skelta) mag geen uitspraak doen of een ban leiden, behalve in geval van noodzaken: indien er iemand hier in het land komt of men wederrechtelijk een vrouw neemt of men een man thuis doodslaat; dan moet hij daarheen rijden en zijn ban leiden.

Dit is recht dat de skelta's dit zullen verkondigen aan een ieder in hun ambacht vanaf maandag aan alle deuren, zes weken voordat men het (bodthing) zal houden, aldus: "Bodthing verkondig ik u, over zes weken op deze zelfde dag, van maandag tot en met maandag". Al deze zeven dagen

moeten ze gebieden bij de koningsban, deze houden en volvoeren. Wie daar dan niet komt, een huisman, die zal dan aan de skelta twee pond betalen.

Dit is recht, dat de skelta's op de negende dag, de dinsdag, de koningsban zullen opgeven aan de graaf, indien ze hem ontvingen.

Dit is recht, dat de graaf op dinsdag, woensdag en donderdag, al deze drie dagen, berechten zal die mensen die men niet berechten kon op het gebannen bodthing; dit op die manier als op het gebannen bodthing. Daarom heten die drie dagen fimelthing.

Dit is recht, dat de skelta's die de bodthingen houden, begonnen zullen zijn voor het einde van de middag omdat men strijd moet aanklagen voor zonsondergang.

Dit is recht: als de zon dalende is en de koe haar hoeven neerlegt, dan hoeft de vrije Fries daarna niet op een proces terecht te staan op die dag omdat hij niet eerder beschuldigd is.

Dit is recht, dat de vrije Fries geen ban hoeft te verdragen noch van de graaf noch van skelta's na zonsondergang.

Dit is recht, dat die mensen die het bodthing en het fimelthing gehouden hebben, dat zij tot de jaartermijn noch de graven- noch de skeltaban hoeven te dulden."

In het laatste deel van de laatste paragraaf komen wij dus onze bodthin-verplichting tegen, die in onze streken - in tegenstelling tot in Westerlauwers Friesland waar ze werd afgeschaft - geïnstitutionaliseerd werd tot een belasting voor de graaf, al lang nadat het systeem waar ze inpaste was afgeschaft.

Hiermee is de kring rond; ik hoop hiermee een waardevolle toelichting te hebben gegeven op het begrip 'bottinge' of 'bodthing'.

F. Jorna

Bronnen

- Sesam Atlas bij de Wereldgeschiedenis
- Winkler Prins Geschiedenis der Nederlanden
- H.P.H.Jansen: Geschiedenis der Middeleeuwen
- W.Steller: Das Altwestfriesische Schulzenrecht
- P.van Domburg: Van Dorpskern tot Groeikern
- Leeuwarder Courant, jan.'88: Tweeduizend jaar Friezen
- J. Zwaan: Amstelland
- Brouwer: Encyclopedie van Friesland
- P. Hoefnagel: Zoetermeer

SCHETSEN UIT ZOETERMEERS GESCHIEDENIS

In de geschiedenis van Zoetermeer duiken geregeld bepaalde namen op, zoals 't Huys te Palensteyn, Rijnland, Reguliersdam, Landscheiding enz. We willen nu en in de toekomst iets meer over deze namen en begrippen vertellen.

't Huys te Palensteyn

Heel lang heeft men gemeend, dat dit kasteel dateerde van vóór 1150. Dit was het gevolg van een foutieve conclusie, die Mr. P. Belonje - overigens een kastelendeskundige bij uitstek - trok op grond van de vorm van dit kasteel op oude kaarten. Een vorm, die men nog terugvindt in de Burcht te Leiden, en waarvan men weet dat hij van vóór 1150 dateert.

Dank zij uitvoerig archiefonderzoek zijn de leden van AWZ erin geslaagd eerst de juiste locatie van 't Huys te Palensteyn te bepalen en later ook de resten van de fundering ervan op te graven. Vermeldenswaard is ook nog, dat dit de eerste opgraving in ons land is naar een kasteel, gebouwd op veengrond.

Zowel uit genoemd archiefonderzoek als uit gedane bodemvondsten ter plaatse bleek, dat 't Huys te Palensteyn gebouwd is tussen 1370 en 1394 in opdracht van W. van Egmond, ambachtsheer van o.a. Zoetermeer.

Zoals de meeste lezers wel bekend zal zijn, lag het huis aan de noordzijde van de Dorpsstraat achter het pand, waarin nu sinds een paar jaar een koffiehuis is gevestigd (Dorpsstraat 108).

De fundering bestond uit plm. vier meter lange elzenpalen, die - vrijwel tegen elkaar staande - een funderings'muur' vormden van ca één meter breed, waarop later de bakstenen muren verrezen. Hieraan ontleent het kennelijk ook zijn naam: een stenen huis, gebouwd op palen.

Overigens kan men beter spreken van een versterkt huis, omgeven door een twaalf meter brede gracht, dan van een echt kasteel, getuige de vrij kleine afmetingen: het oudste deel mat 14 x 7 m., met een latere uitbreiding richting Buurtvaart van 7 x 8 m.

Bij de reeds genoemde opgraving werden - naast plm. duizend scherven - o.a. gevonden: een oliekannetje, een kanonskogel (herinnering aan de bezetting tijdens het beleg van Leiden in de tachtigjarige oorlog), een tinnen bakje, leerresten, en zelfs ... kevers.

In 1791 werd het gesloopt wegens de slechte bouwkundige staat waarin het verkeerde, en vervangen door een buitenplaats, de Rozenhof genaamd. Hiervan werdende laatste resten gesloopt in de zeventiger jaren van deze eeuw. Tenslotte: er wordt door de Archeologische Werkgroep Zoetermeer nog gewerkt aan een uitvoerige beschrijving van archiefonderzoek, vondsten en vondstomstandigheden. Hopelijk kunt u in de nabije toekomst een uitvoeriger relaas van 't Huys te Palensteyn tegemoetzien.

A. van Noort

GENEALOGIE betr. Kraan - Delvaux

Johanna Maria Grieta Kraan, geb. 2-3-1849 te Eindhoven, dochter van David Kraan, geb. 1816 (de juiste datum is noch te Boskoop, noch te Noord-Waddinxveen gevonden) te Boskoop, overleden 11-9-1890 te Oosterland. David Kraan was gehuwd met Maria Delvaux, geb. 1823, overleden te Oosterland. Gevraagd: verdere gegevens over David Kraan en Maria Delvaux en hun voorgeslacht. Graag reacties aan: M.E.Vijverberg-Kalkema, Stekelbaarssloot 35, 2724 AR ZOET.; tel.079-316552.

OVERLIJDENSBERICHT

Op 18 maart 1812 overleed Gerard Vonk, oud 44 jaar. Gerard was op 11 juli 1767 te Zoetermeer geboren als zoon van Gerrit Vonk en Jannetje van der Laan. Hij werd voor dienst in het leger van Napoleon opgeroepen en als soldaat ingedeeld bij het 33ste Regiment Infanterie. Wellicht tijdens de voorbereidingen van de Tocht naar Rusland is hij ziek geworden en aan de gevolgen van een gecompliceerde longontsteking overleden in het militair hospitaal te Küstrin (Pruisen). Voor zover mij bekend, is hij de enige inwoner van Zoetermeer-Zegwaard die in dienst van Napoleon om het leven is gekomen.

A.H. Bos (1989)

ex: Stamboeken oorlog vóór 1813,
no.148/F74; A.R.A.

'VUYLE BRUIDEN' IN ZOETERMEER--ZEGWAARD

Ook tegenwoordig is er nog veel te doen over sex vóór het huwelijk. Het wordt door sommigen voorgesteld als ware het zo, dat men heden ten dage maar wat aanrotzooit en dat dit vroeger absoluut niet voorkwam. Zonder een persoonlijke mening over dit onderwerp te willen geven, het resultaat zou vermoedelijk slechts een zinloze polemiek tussen voor- en tegenstanders opleveren, heb ik de proef op de som genomen.

Aan de hand van de Doop- en Trouwklappers van Zoetermeer-Zegwaard over de periode 1695-1795 ben ik nagegaan hoe het stond met het aantal 'moetjes'. Met andere woorden, hoeveel geboorten vonden er plaats binnen zeven maanden na de huwelijksvoltrekking. Dergelijke, reeds vóór het huwelijk zwangere vrouwen werden in de volksmond 'vuyle bruiden' genoemd (1).

De gegevens zijn verzameld met behulp van de hierboven reeds genoemde klappers die zich op het Algemeen Rijksarchief bevinden. Hoewel in incidentele gevallen de klappers niet volledig zijn (2), kan er van worden uitgegaan dat het aantal omissies te verwaarlozen is.

Het aantal 'vuyle bruiden' geeft echter geen uitsluitel over de vraag hoe vaak er vóór het huwelijk geslachts-gemeenschap plaats vond. Immers, hoevelen zullen niet het bed, de hooiberg of wat voor idyllisch plekje dan ook gedeeld hebben zonder dat daar tastbare gevolgen van kwamen.....

Voor wat betreft voorechtelijk geslachtsverkeer zijn de eigentijdse auteurs het er over eens, dat dit veelvuldig voor kwam. Eén auteur (3) signaleerde dat de kustbewoners tussen Den Helder en 's-Gravenzande er een ongeduldig liefdesleven op na hielden en het was 'aan onze stranden zeer gemeen eene Bruid bezwangerd te zien voor den Trouwdag'. Bij de katholieken was het volgens oud kano-niek recht zelfs zo dat de belofte te trouwen, gevolgd door de bijslaap, het huwelijks-sacrament tot stand bracht. In hoeverre men van anticonceptiemethoden op de hoogte was, is niet bekend. Serieuze anticonceptiemiddelen kwamen eerst rond 1700 bij de Calvinisten te Genève in gebruik(4). Veeleer trachtte men eventuele gevolgen te voorkomen door coïtus interruptus (een soort Russische roulette!) of

door 'aderlatingen in de moederader op den voedt' of door drankjes (5). Of sommigen maakten zich schuldig - zoals ook tegenwoordig nog gebeurt (hoe is het mogelijk) - aan 'wishful thinking': de zestienjarige Leonardus Temming meende in 1770 dat 'vermits zyne jonge jaren daar geen kind van konde komen' (6).

De protestanten hebben zich op verschillende synodes (7) gebogen over de vraag of predikanten hun medewerking moesten verlenen aan huwelijken waarbij de bijslaap en eventuele conceptie reeds hadden plaatsgevonden. Uiteindelijk besloot men om de betrokkenen na een 'scherpe vermaning' toch in de echt te verbinden, dit om zodoende de zondige samenleving te beëindigen. Blijkbaar nam de situatie zulke ernstige vormen aan, dat de aanwezigen op de synode van 's-Gravenhage in 1644 zich beklaagden over het feit dat nog slechts ongeveer 10% van de aanstaande huwelijkspartners 'maagdelijk' was (8).

Ten tweede ben ik nagegaan hoeveel buitenechtelijke kinderen er in het betreffende tijdvak in de dorpen geboren zijn. Ook hiervoor is gebruik gemaakt van de eerdergenoemde klappers.

Ten aanzien van de grafiek zijn enige opmerkingen te maken. Het eerste wat opvalt, is de sterke daling in het aantal huwelijken in de periode 1695-1755. Het aantal daalt met bijna 50%! Wat daarvan de reden is, is mij niet bekend. Wellicht dat sociologen en demografen daar een interessante verklaring voor kunnen geven? Daaraan gerelateerd valt op, dat het percentage 'vuyle bruiden' diezelfde periode sterk stijgt, van 25 naar 37. Ook hiervan is door mij geen zinnige verklaring te geven. Tot slot is het frappant, dat het aantal buitenechtelijke geboorten over het héle tijdvak redelijk constant blijft, dit ondanks de sterke daling in het aantal huwelijken tot 1755 en de sterke stijging daarvan tot 1795. Er zou een verschuiving in het aantal zogenaamde 'vaderschaps-acties' kunnen zijn geweest. Met andere woorden, meer aanstaande moeders zouden er langs gerechtelijke weg in kunnen zijn geslaagd om de onwillige vaders tot een huwelijk te dwingen (9).

Tot slot nog dit.

Momenteel hebben de media het over de toename van het zedelijk verderf door het gebruik van de 06-telefoonnummers

(de zogenaamde 'sex-lijnen') en de kranten staan bol van de advertenties over bordelen en dergelijke. Ook hier is er niets nieuws onder de zon. Ook vroeger kwam dit soort reclames al voor. Eén - overigens anoniem - werkje was een soort gids voor Amsterdam, getiteld 'Amsterdamsch Hoerdom'. Hoewel de toonzetting moraliserend is, heeft een goed verstaander maar een half woord nodig om te begrijpen, dat het hier in feite gaat om een soort 'Michelin-gids', met daarin de specialiteiten van de verschillende etablissementen (10).

- (1) Schama, S., The embarrassment of riches (1987), p.438.
- (2) Bos, A.H., Fragmentgenealogie Bos: Johannes Bos; huwt a. 30 mei 1721 te Zoetermeer met Aryaantje van der Marel, overleden 8 juli 1731 te Zoetermeer; huwt b. 9 maart 1732 te Zoetermeer met Marytje de Cock. Het eerste huwelijk komt wèl voor in het Trouwregister, maar niet in de huwelijksklapper!
- (3) Le Francq de Berkhey, Natuurlijke historie van Holland, III/2, pp.1097-1099.
- (4) Rek, J. de, De Nederlanden in de Gouden Eeuw (1984), p.179.
- (5) Deursen, A.Th. van, Het Kopergeld van de Gouden Eeuw, II: Volkskultuur (1978), p.21.
- (6) Haks, D., Huwelijk en gezin in Holland in de 17e en 18e eeuw (1985), p.82.
- (7) o.a. te Middelburg in 1581.
- (8) Schama, o.c., p.440.
- (9) Onderzoek ter zake gedaan voor Leiden en Maassluis over het tijdvak 1671-1794 laat echter zien dat dit beslist niet het geval is geweest, het aantal vaderschapsacties blijft juist redelijk constant. Dus, of een dergelijk onderzoek voor Zoetermeer-Zegwaard andere uitkomsten zal geven.....
(zie: Haks, o.c., p.98).
- (10) Eerste druk in 1681 te Rotterdam, vele vertalingen en herdrukken.

A.H. Bos (1989)

OPDRACHT IN DE MEERPOLDER 1648

Als vierde in de serie veel voorkomende onderwerpen in het oud rechterlijk archief van Zoetermeer is nu aan de beurt een opdracht van een perceel land, d.w.z. het geschreven stuk, waarin deze eigendomsoverdracht is vastgelegd. Het verkochte grondstuk is - wij schrijven 1648 - gelegen in de Zoetermeerse Meerpolder. Eensdeels valt het onder het ambacht van Zoetermeer en voor het andere deel onder de ban van Stompwijk.

Dit heeft als gevolg, dat voor het afsluiten van de koopovereenkomst de schepencolleges van deze beide plaatsen gezamenlijk bijeenkomen. Zoetermeer is hier vertegenwoordigd door schout Jan Harlaer en schepenen Adryaen Cornelisz de Ruw en Gerrit Huygen (van beroep timmerman).

Stompwijk wordt vertegenwoordigd door schout Pouwels Claesz de Cleyne en schepenen Claes Arentsz uytte Bent (een buurtschap bij Benthuisen) en Aem Dirxsz Nieuwenbroec.

De grondverkoper die hier voor de getuieerde colleges compareert, is Cors Huybrechtsz uit Stompwijk. Deze man, die het beroep van klerk uitoefent, maakt in zijn woonplaats deel uit van het schepencollege. Ten behoeve van zijn transactie is dit college heden, op 14 april 1648, naar het naburige Zoetermeer getogen.

Hij verklaart te hebben verkocht en dienvolgende op te dragen genoemd perceel land.

Volgens de meting en de oude brieven, die op dit stuk grond betrekking hebben, bedraagt de oppervlakte vijf morgen, vijf hont en 158 roe, wat overeenkomt met plm. $4\frac{1}{2}$ hectare. Het is een gedeelte van kavel 12 en het grenst in het oosten aan Arent Cornelis Huygen van Rijn en in het zuiden aan de Lange Middelweg, die langs de middeltocht liep. In het westen wordt het belend door Cornelis en Ary Hillebrants en de familie Van der Sman. In het noorden ligt het een roe van de Ringvaart verwijderd.

Het wordt verkocht op de conditie, dat het vrij en onbelast zal zijn. Immers, de recognitie (cijns) van 22 penningen 's jaars, die ten behoeve van de heer van Benthuisen (Jacob Oem van Wijngaerden) op elke morgen rustte, blijkt volgens de opdracht door de comparant te zijn afgelost. Deze jaarlijks te betalen ca 100 penningen vormden in feite slechts een symbolisch bedrag.

De verdere bijdragen, die naast het restant van de koopsom voor rekening van de koper komen, zijn het 'slot van de reeckening' (1) en de 'jaerlixen omneslagen'.

De koper in spé, de heer Abraham Drijstram uit Voorburg, zal de bovengenoemde omslagen over het jaar 1647 dienen te betalen.

Zoetermeerse grond was kennelijk in trek bij het voornamen Voorburg, dat in de volgende eeuw reeds steeds allures toegekend wordt. In 1589 was er ook sprake van een stuk land in Zoetermeer, dat grenst aan dat van Evert, schout van Voorburg (2).

Drijstram krijgt uitgebreid voorgeschoteld wat men verder van hem als koper verwacht: Hij zal zich hebben te houden aan de voorwaarden - zowel voor- als nadelig - die begrepen zijn in het octrooi en de prolongaties daarvan, de kavelcondities, nadere resoluties, akkoorden, contracten enz. Voorts dient hij in acht te nemen de verdere condities en vrijwaringen die vervat zijn in de oude waar- en opdrachtbrieven, welke hem zullen worden afgeleverd.

Cors Huibrechtsz belooft onder verband van zijn heile hebben en houden het verkochte op te leveren vrij van alle 'commis' en opstal, die er - sedert hij eigenaar is - op mogen zijn aangebracht.

De comparanten verklaren met betrekking tot de verkoop en de afhandeling daarvan, dat er betaald is met een schuldbrief van f 2800,00 (te veertig groten 't stuk). Daarvan wordt heden 1200 gulden contant betaald en op 'Meyedagen' (3) 1649, '50, '51 en '52 telkens vierhonderd gulden.

Iedere termijn moet het juiste bedrag worden afgedragen en dat 'sonder vertreck', d.w.z. zonder uitstel.

Bovendien is meebedongen, dat boven de koopsom als 'speldegelt' drie rosenobels zullen worden betaald (4).

Dit bedrag dient niet te worden gezien als een rentevergoeding, waarover overigens niet gerept wordt. Het is meer een vooral bedongen geldelijk presentje bij het aangaan van de overeenkomst. Oorspronkelijk verstond men onder speldegeld een toelage aan een vrouw voor het doen van allerlei kleine uitgaven.

Het overeengekomene wordt 'sonder arch ofte list' op de 14e april 1648 'geoircond', in het transportregister ingeschreven, te zowel Zoetermeer als Stompwijk. Tot zover deze opdracht, waarmee de serie van vier artikelen voorlopig wordt afgesloten.

De vorige afleveringen waren:

1. Een uitkoop uit 1589
2. Transport van een custingbrief jan. 1648
3. Boedelscheiding augustus 1648 (helaas zijn hierbij in het kwartaalblad van januari 1989 de pagina's 24 en 26 verwisseld).

Deze door mij willekeurig gekozen onderwerpen hebben enige facetten belicht van het Zoetermeerse leven, hoofdzakelijk uit de Gouden Eeuw en rond de Vrede van Münster (30/8 1648). We zijn daarbij werkwoorden tegengekomen als opdragen, oirconden, protocolleren en begrippen als willige condemnatie, handmerken, weeskinderrecht, het woekerverbod en de veertigste penning. Ook nader te verklaren woorden als een dryff, custingbrief, banwerck, of een uitdrukking als twee morgen land 'by den hoop sonder maet'. We maakten kennis met clercken, weesmeesters, sloopmaeckers, oppervoogden en bloudooms, al of niet gehuld in werckdaechse of sondaechse klederen.

De goede eigenschappen van het voorgeslacht komen tot uiting in b.v. het maken van deugdelijke regelingen tussen weesmeesters en voogden, het vragen van een - weliswaar gedwongen - redelijke rente-vergoeding en het innen van een onroerend-goedbelasting ten behoeve van de armen in Zoetermeer. Aan deze laatste werd ook gedacht in een paragraaf in het droogleggingsoctrooi van de Meerpolder. Kwalijker eigenschappen ontdekken wij in het gedurende lange tijd wederrechtelijk gegijzeld houden van een debiteur, zij het dan elders.

Dichter bij huis, namelijk in Zoetermeer, worden wij reeds in het jaar 1648 met een geval van grondbelastingfraude geconfronteerd.

Ter illustratie van het transport in de Meerpolder is bij dit artikel een kavelkaart van deze polder uit het Leidse Gemeente Archief afgedrukt. Leiden was namelijk ambachtsheer van de stadsheerlijkheden Zoeterwoude, Wilsveen en Stompwijk. De kaart betreft een kopie uit 1737 van de minuutkaart, die Krol in 1616 na de drooglegging maakte. Het octrooi tot het bedijken van de Zoetermeerse Meer dateert van 15 maart 1614. Het werd - zoals wel bekend - verleend aan de Zoetermeerse ambachtsheer Jacob van Wijngaarden, die tevens heer was over Benthuizen, Wijngaarden en Ruybroek. De andere concessiehouders waren de Leidse

AMERICAN CLEANING SERVICE

Voor beter kleding reinigen
en reparatie

Stationsstraat 3
Tel. 079 - 16 41 14

van Oosterom
schoen & mode
dorpsstraat 107 en
telefoon 16 30 29 comfort
zoetermeer

TAXIBEDRIJF *van der stik*

Taxi's voor alle ziekenlonden

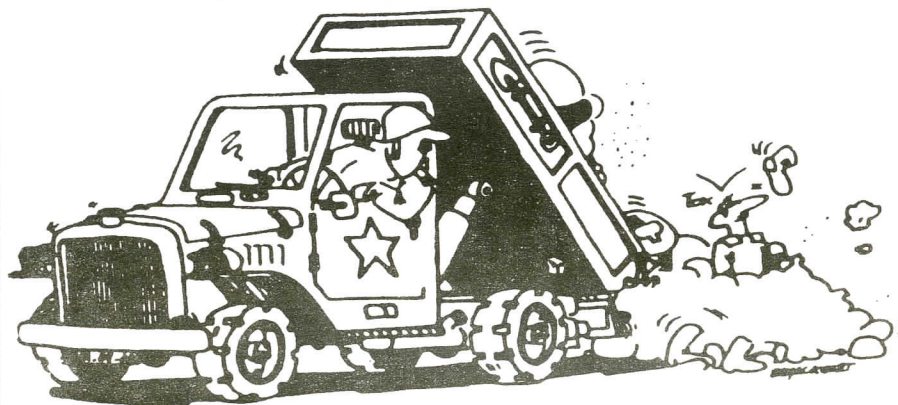
Ziekenvervoer ● Trouwauto's ● Rolstoelvervoer

 079 - 515151*

Kerkenbos 9

2715 RP Zoetermeer

HET AVONTUUR BEGINT BIJ DE DUMP

- CAMPINGSPOORT
- SCHIETSPOORT
- WERKKLEDING
- CAMPINGGAS
- OVERLEVINGSSETS
- MESSEN
- LEGERKLEDING
- VRYETYDSKLEDING

de dump
de hervijver
dorpstraat 66 zeetermeer

079-
163551

professor in de medicijnen, Everhard Vorstius, de Leidse koopman Johan Pellicorne, afkomstig uit Antwerpen, en niet nader genoemde 'andere heire consorten'. Het octrooi is hun verleend om de Zoetermeerse Meer, liggende tussen Zoetermeer, Wilsveen, Stompwijk en Zoeterwoude, te 'bedycken, droogmaecken ende tot vrugtbaer landen brengen, ten seer grooten dienst van 't gemeene land van Holland' enz. De situering in de randstad wordt hier reeds door de aanvragers als argument gebruikt, De Staten wordt er nl. op gewezen, dat het gebied gelegen is tussen zoveel 'treffelijke steden'.

- (1) Einduitkomst van een opgemaakte rekening
- (2) Artikel 'Uytcoop 1589' in 't Seghen Waert, jan. 1988
- (3) Op de eerste mei
- (4) Contemporaine Engelse gouden munt, waarbij de naam verbonden is met de Tudor-roos (Rozenoorlogen).

Benthuizen

P. van Waaij

Bronnen: R.A. Zoetermeer inv.nr.48, f 232v en 233, A.R.A. Register Stadsheerlijkheden nr.299, Gemeente Archief Leiden.

RECTIFICATIE

In het vorige nummer (maart) van ons kwartaalblad heeft het 'tik-duiveltje' toegeslagen. Op pag.7 staat in het samenvattend artikel over de oudste geschiedenis van Zoetermeer, dat de laatste ijstijd eindigde plm. 1000 jaar geleden. Dit moet zijn 10.000 jaar geleden. Verder steeg de zeespiegel 20 meter en niet 20 cm. zoals abusievelijk vermeld. Bij het verslag over de lezing betreffende handmerken enz. (pag.28) ziet u tussen de tekst wat open ruimte. In het originele verslag stonden hier enkele voorbeelden van handmerken.

U ziet ze alsnog hiernaast.

loos kleurig

*afd. voor tekenen, schilderen,
ontwerpen & hobby*

dorpsstraat 165 2712 ah zoetermeer tel. 079 - 163580

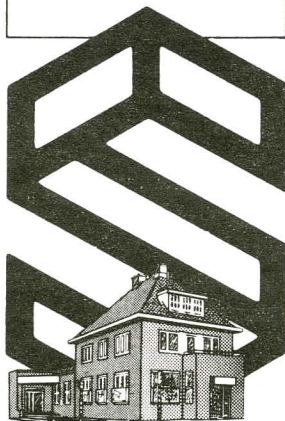

KOOT

oud papier lompen en metalen

VLAMINGSTRAAT 30
ZOETERMEER tel. 079-164196

Uw pand verkopen?
Bel Van der Spek!

van der spek

MAKELAARDIJ, VERZEKERINGEN,
HYPOTHEKEN, TAXATIES
DORPSSTRAAT 50 (t.o. OUDE KERK),
2712 AM ZOETERMEER. 079-167771*

Men's Fashion is our Profession

van waay
fashionhouse for men

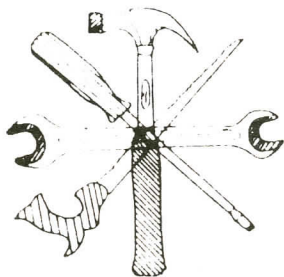
Dorpsstraat 163a/b - Zoetermeer - Dorpcentrum
Telefoon: (079) 16.39.10

Ruime gratis parkeergelegenheid, direkt achter het
Fashionhouse, op de Pilatusdam
begin Eerste Stationsstraat.

HANG EN SLUITWERK, BEVEILIGINGEN, GEREEDSCHAPPEN, HOUT

V
E
R
F

P
L
A
A
T
M
A
T
E
R

CAMMERAAT

HET ADRES VOOR U !

STATIONSSTRAAT 48
ZOETERMEER
TEL 079-163731

K
A
S
T
E
N

S
A
N
I
T
A
I
R

ELEKTR. GEREEDSCHAP, IJZERWAREN, HOBBY-ARTIK., SLEUTELS

DE BOUWHOF

ALLES VOOR VAKMAN EN DOE HET ZELVER !

Bleiswijkseweg 11, Zoetermeer; tel. 079-31.07.00

van der stik

Dealer van:

 Alfa Romeo

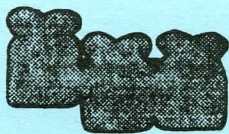
 LADA

Kerkenbos 1-5
2715 RP Zoetermeer
Tel. 079-516700 b.g.g. 515151

KOFFIEBAR DE OASE

AMERIKAWEG 1
TEL : 079 515298

echte bakker
jongerius

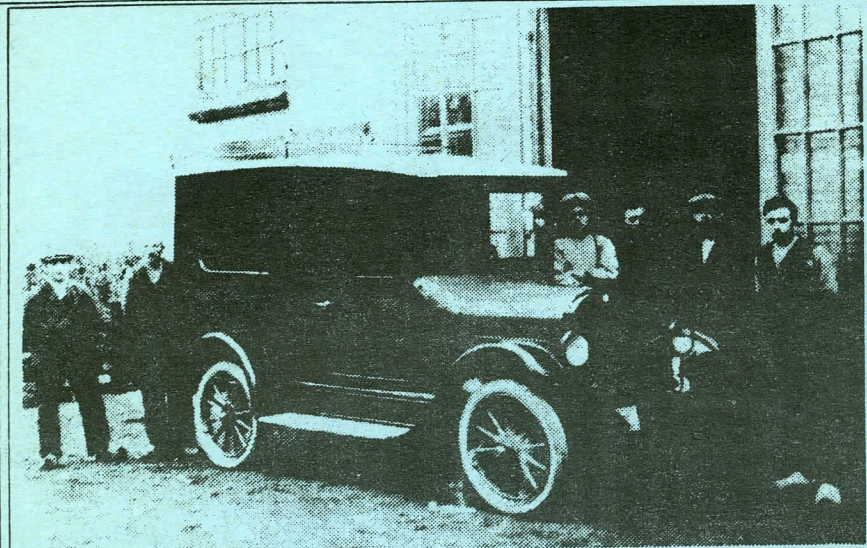
dorpsstraat 67 (naast oude kerk)
zoetermeer tel. 16 30 73

winkelcentrum seghwaert (petuniatum 3)
zoetermeer tel. 41 47 93

winkelcentrum de vlieger (groen-blauwlaan 101)
zoetermeer

dorpsstraat 36, benthuizen
tel. 31 37 83

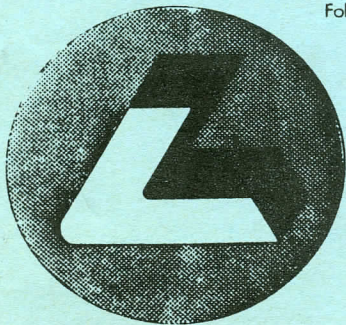

Lamboo, in 1918 gestart als wagenmakerij.
De foto toont één van de eerste bestel-
wagens (boter, kaas & eieren) gebouwd op
Chevrolet -1921-

B.V. Carrosseriefabriek Joost Lamboo

Fokkerstraat 9 2722NH Zoetermeer Tel.079-316400 Telex 33241

TENTOONSTELLINGSAGENDA-1989

In 1989 zullen er nog twee nieuwe tentoonstellingen in het museum te zien zijn: de fototentoonstelling 'Fotografeer Zoetermeer' en een tentoonstelling over de geschiedenis van de Zoetermeerlijn. Hieronder wordt een korte blik geworpen op beide tentoonstellingen.

Het Historisch Genootschap viert dit jaar, zoals bekend, zijn veertigjarig jubileum. Een van de festiviteiten is het organiseren van een fotowedstrijd, waarvan de resultaten van zaterdag 17 juni af in museum 't Oude Huis te zien zullen zijn. Deze foto-tentoonstelling wordt geopend door mevrouw A. Latenstein van Voorst-Woldringh, wethouder van onderwijs en cultuur.

In de tentoonstelling zullen foto's van gebouwen, mensen en natuur in Zoetermeer anno 1989 worden geëxposeerd. De afgelopen weken hebben al heel wat wedstrijddeelnemers hun foto's opgestuurd naar het museum. Binnenkort worden de foto's beoordeeld door een jury, die uit de volgende personen bestaat:

- Paul Bergen, persfotograaf
- Arie Boertje, medewerker Lokale Omroep Zoetermeer
- Piet van Daal, lid Hist. Genootschap
- Theo Jansen, lid fotoclub Zoetermeer
- Niek Nieuwenhuizen, lid Hist. Genootsch.
- Cor van Wieringen, voorzitter Historisch Genootschap
- Hilje Welfson, conservator Historisch Museum.

Het Historisch Genootschap heeft een aantal geldprijzen ter beschikking gesteld; de fotozaken Linthout, Sanders en Focus uit Zoetermeer verzorgen fotografeermateriaal, waaronder een aantal camera's, fotopapier en fotorolletjes.

In de maand augustus zal achter de schermen heel hard worden gewerkt aan een nieuwe tentoonstelling. Het museum zal dan ook enkele weken worden gesloten. De sluitingsdata worden binnenkort bekendgemaakt.

De tweede tentoonstelling gaat, zoals gezegd, over de Zoetermeerlijn, die in september a.s. precies tien jaar geleden werd voltooid. Dit leek ons een goede aanleiding om over dit unieke stadsgewestelijk spoorwegnet een tentoonstelling te organiseren.

Teen Zoetermeer in de jaren zestig werd aangewezen als greeikern voor Den Haag, werd al gauw duidelijk, dat de bestaande infrastructuur drastisch moest worden

uitgebreid. De Nederlandse Spoorwegen waren toentertijd net bezig met het ontwikkelen van een nieuw treintype: de Sprinter. Deze trein bleek zeer geschikt te zijn om in te zetten op korte trajecten met relatief veel halteplaatsen.

In de tentoonstelling wordt o.a. ingegaan op de eerste spoorlijn, de ontwikkeling van de Sprinter, de aanleg van het traject, de taakverdeling en de financiering van de Zoetermeerlijn en er wordt een blik in de toekomst geworpen.

De tentoonstelling wordt zaterdag 2 september a.s. geopend door de heer L. van Leeuwen, burgemeester van Zoetermeer.

NIEUWE SUPPOOSTEN

Van september a.s. af willen we proberen de openstelling van het museum uit te breiden van twee naar drie middagen per week. In eerste instantie wordt gedacht aan een uitbreiding op de woensdagmiddag, van 13.00 tot 16.00 uur. We hopen heel erg dat het lukt, het is immers al heel bijzonder, dat zich zoveel vrijwilligers in het weekeinde beschikbaar stelden! De bedoeling is om op basis van een rooster te werken, waarbij vrijwilligers om de paar weken worden opgeroepen om een middag in het museum toezicht te houden, het publiek rond te leiden, entreegelden te innen e.d. Geïnteresseerden kunnen voor meer informatie tijdens kantooruren van maandag tot vrijdag bellen naar het Oude Huis (164735).

Hilje Welfson, conservator.

A.W.Z. VRAAGT MET SPOED:

een goede gebruikte koelkast voor het lab; de huidige heeft het zojuist begeven en een babyfoon. Aanmeldingen/inlichtingen bij Ren, telefoon 071-358456.

De A.W.Z. feliciteert heel hartelijk Roger Sterk en Mary Lexmond met hun huwelijk en wenst hun een gelukkige toekomst.